

Zwerfjongeren omvang, kenmerken en zorgbehoeften

Een literatuurstudie in het kader van het project 'Kennismakelaar',
Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant.

Juni 2010
Mevr. drs. W. Jeeninga,
Epidemioloog GGD Hart voor Brabant, als kennismakelaar verbonden aan de
Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant
Tranzo, Universiteit van Tilburg.

rivm

De Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant (AWPG Brabant) is een samenwerkingsverband tussen de GGD Hart voor Brabant, de GGD West-Brabant, de GGD Brabant-Zuidoost, het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en Tranzo/Universiteit van Tilburg.

Met het project 'Kennismakelaar' kan de AWPG Brabant inspelen op actuele vragen van gemeenten en GGD-en, waarbij een kortlopend onderzoek of een snelle analyse volstaat. Voor meer informatie over de AWPGB en het project 'Kennismakelaar' verwijzen wij u naar de website www.uvt.nl/tranzo/academischewerkplaatsen/ogz

Het project 'Kennismakelaar' is mede mogelijk gemaakt met subsidie van:

Opzet kennisvraag zwerfjongeren gemeente Tilburg

- Vraagsteller: Bram Luijten, beleidsadviseur dienst Beleidsontwikkeling, afdeling Maatschappelijke ontwikkeling, gemeente Tilburg.
- Probleemstelling: Met de komst van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in 2007 zijn de beleidsterreinen maatschappelijke opvang, openbare geestelijke gezondheidszorg (OGGz) en verslavingszorg vertaald naar samenhangende prestatievelden. Binnen het kader van deze prestatievelden draagt de gemeente Tilburg zorg voor de begeleiding en opvang van kwetsbare groepen, waaronder mensen die door problemen niet beschikken over eigen woonruimte. Het beleid van de gemeente is niet alleen te zorgen voor hulp, opvang en begeleiding, maar ook voor preventie en (vroeg)signalering. Hierdoor kan worden voorkomen dat mensen in die kwetsbare positie terecht komen. Het beleid richt zich hiermee op de hele zorgketen. De indruk bestaat dat de huidige maatschappelijke opvang de groep zwerfjongeren onvoldoende bereikt, terwijl juist bij jongeren nog veel winst te behalen valt. Voor deze jongeren gelden andere preventiedoelstellingen dan voor de oudere groep (vanaf ongeveer 24-30 jaar, afhankelijk van de gehanteerde definitie).
Om de onderscheidende positie van jongeren binnen de maatschappelijke opvang onder de aandacht te brengen en specifieke preventiedoelstellingen voor deze groep te ontwikkelen, heeft de gemeente Tilburg behoefte aan informatie over de omvang, kenmerken en zorgbehoeften van de groep zwerfjongeren. Hiermee samenhangend is een heldere definiëring van de groep 'zwerfjongeren' wenselijk.
- Vraagstelling: Welke definities worden gehanteerd voor het begrip 'zwerfjongeren' en wat is de definitie van het Ministerie van VWS?

Wat is er bekend over de omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren in Nederland?

In hoeverre kunnen landelijke gegevens gebruikt worden om een inschatting te maken van de omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren in Tilburg?
- Uitvoering door: Wendy Jeeninga, epidemioloog GGD Hart voor Brabant en kennismakelaar Academische Werkplaats Publieke Gezondheid Brabant.

Inhoudsopgave

1. Definitie van zwerfjongeren	7
2. Omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren	13
2.1 Omvang van de groep zwerfjongeren.....	13
2.1.1 Aantal zwerfjongeren in Nederland	13
2.1.2 Methoden van omvangschatting	14
2.2 Kenmerken van zwerfjongeren.....	15
2.2.1 Algemene kenmerken	15
2.2.2 Subgroepen van zwerfjongeren	20
2.2.3 Risicofactoren voor dakloosheid	23
2.3 Zorgbehoeften van zwerfjongeren	23
3. Bruikbaarheid landelijke gegevens voor de gemeente Tilburg	27

Literatuur

1. Definitie van zwerfjongeren

In dit hoofdstuk wordt de eerste onderzoeksvraag uitgewerkt over de definitie van zwerfjongeren.

Onderzoeksvraag 1:

Welke definities worden gehanteerd voor het begrip 'zwerfjongeren' en wat is de definitie van het Ministerie van VWS?

Omdat de definitie van zwerfjongeren nauw samenhangt met de definitie van dak- en thuislozen in het algemeen, wordt hier ingegaan op beide begrippen.

Dakloosheid

Er bestaat in Nederland geen breed geaccepteerde en door beleid vastgestelde definitie van dakloosheid. De overheden in Nederland (ministerie van VWS, centrumgemeenten) hebben voor beleidsdoeleinden niet formeel een definitie van dakloosheid vastgesteld. Elke gemeente is in principe vrij te bepalen hoe dakloosheid en hoe groepen daklozen worden gedefinieerd. Er zijn verschillende onderzoekers en instanties die zich hebben beziggehouden met het formuleren van een definitie van daklozen (VNG, 1990; Gezondheidsraad, 1995; Deben en Greshof, 1997; Wolf, 2000). Aan iedere definitie zitten haken en ogen, met als resultaat dat er nog steeds geen algemeen gehanteerde definitie is voor deze groep (CBS, 2003, Christians e.a., 2008). Het CBS hanteert de definities die zijn gebaseerd op de definities van de Gezondheidsraad. Deze bevatten de kernelementen reguliere huisvesting, tijdsduur, opvangcentra en op straat gezet kunnen worden (zie tabel 1).

Ook internationaal wordt aandacht besteed aan de definitieproblematiek. Door Eurostat is een definitie van 'homelessness' voorgesteld (Eurostat, 2002). Daarin worden echter de drie groepen: daklozen, thuislozen en marginaal gehuisvesten niet separaat gescheiden en is in de definitie geen tijdsduuraanduiding vermeld.

Steeds vaker wordt in beleidsnota's het onderscheid gemaakt in feitelijk daklozen, residentieel daklozen en marginaal gehuisvesten (Wolf e.a., 2002). Deze definities sluiten aan bij wat internationaal in onderzoek gangbaar is (Christiaans e.a., 2008). De definitie van Wolf e.a. is ook gehanteerd in recent uitgevoerde onderzoeken naar daklozen in Den Haag (Reinking e.a., 2001), Alkmaar (Hulsbosch e.a., 2003), Leiden (Hulsbosch e.a., 2005) en Zeeland (Jansen e.a., 2007).

Tabel 1. Overzicht gehanteerde definities dakloosheid

Definitie CBS (2003), gebaseerd op de definitie van de Gezondheidsraad (1995)	Veel gebruikte definitie (o.a. door Wolf et al, 2002)
<p>Daklozen <i>Daklozen zijn personen zonder reguliere huisvesting. Zij leiden al minstens vier weken achtereen een zwervend bestaan en brengen de nacht door op straat of in niet-commerciële opvangcentra.</i></p>	<p>Feitelijk daklozen <i>Feitelijk daklozen zijn personen die voor hun overnachting vooral zijn aangewezen op straat of op een kortdurend verblijf in laagdrempelige opvangvoorzieningen (passantverblijven maatschappelijke opvang inclusief eendaagse noodopvang) of bij familie, vrienden of kennissen.</i></p> <p>Residentieel daklozen <i>Residentieel daklozen zijn personen die als bewoner staan ingeschreven bij instellingen voor maatschappelijke opvang. Het gaat hierbij om internaten en sociale pensions e.d., maar ook om woonvoorzieningen op basis van particulier initiatief die zich expliciet richten op semipermanente bewoning door daklozen en op enkele particuliere commerciële pensions waar voornamelijk daklozen wonen.</i></p>
<p>Marginaal gehuisvesten <i>Marginaal gehuisvesten zijn personen die minstens vier weken achtereen verblijven op plaatsen die geen garantie bieden op langdurige huisvesting zoals kraakpanden, commerciële pensions, caravans of bij familie of vrienden.</i></p>	<p>Marginaal gehuisvesten <i>Marginaal gehuisvesten zijn personen, die huur of hypotheek betalen voor een woning, wooneenheid of kamer met een permanente woonbestemming en daar een particulier huishouden voeren. Zij hebben een eigen huurcontract of hypotheek voor een officieel erkende woning. Aan de woning wordt de eis gesteld dat deze zich leent voor het voeren van een particulier huishouden, ofwel mogelijkheden om te voorzien in eigen leefonderhoud en eventueel ook dat van anderen. Dit onderscheidt marginaal gehuisveste personen van daklozen en van personen in intramurale voorzieningen, gevangenissen en andere gesloten instellingen. Tot de marginaal gehuisveste personen horen ook personen die (min of meer) permanent inwonen bij familie en daar deel uitmaken van het huishouden.</i></p>
<p>Thuislozen <i>Thuislozen zijn personen zonder reguliere huisvesting. Zij verblijven minstens een jaar in residentiële opvangmogelijkheden zoals internaten, sociale pensions en vormen van beschermd of begeleid wonen.</i></p>	<p>-</p>
<p>Wisselend dak- en thuislozen <i>De wisselend dak- en thuislozen zijn thuislozen die hun verblijf in een residentie kortdurend onderbreken door een straat- of marginaal onderkomen of daklozen die hun verblijf op straat onderbreken door een kortdurend verblijf in een residentie of marginale huisvesting.</i></p>	<p>-</p>

Zwerfjongeren

Voor de groep zwerfjongeren zijn in Nederland de afgelopen jaren meerdere namen gebruikt (Planije e.a., 2003; Heineke, 2007). Voorbeelden van de gebruikte terminologie zijn:

- Zwerfjongeren
- Thuisloze jongeren
- Dakloze jongeren
- Dak- en thuisloze jongeren
- Jonge daklozen
- Risicjongeren
- Probleemjongeren
- Zorgjongeren

Binnen de groep dakloze jongeren wordt vaak onderscheid gemaakt in feitelijk en residentieel dakloos. Feitelijk dakloze jongeren zijn jongeren tot 25 die voor hun overnachting vooral zijn aangewezen op straat of op kortdurend verblijf in laagdrempelige voorzieningen in de maatschappelijke opvang of bij de jeugdzorg of bij familie, vrienden of kennissen. Residentieel dakloze jongeren zijn jongeren tot 25 jaar die als bewoner zijn ingeschreven bij instellingen voor maatschappelijke opvang of jeugdhulpverlening. Het gaat hierbij om (zicht)pensions, foyers, vormen van begeleid wonen en dergelijke (Jansen e.a., 2007, Beijersbergen e.a., 2008).

De laatste jaren heeft de term 'zwerfjongeren' de overhand gekregen. In verreweg de meeste beleidsnota's en onderzoeksrapporten kiest men voor deze term (Heineke, 2007).

Naast het gebruik van uiteenlopende terminologie zijn ook diverse definities van zwerfjongeren in omloop (Planije e.a., 2003; Heineke, 2007). De verschillen tussen deze definities hebben vooral betrekking op:

- De gehanteerde leeftijdsgrens.
Soms wordt de bovengrens van de leeftijd op 23, soms op 25 gesteld. Daar waar een ondergrens wordt gehanteerd, is die vaak twaalf jaar.
- De duur van de dakloosheid.
Vaak wordt een minimale periode gehanteerd en wordt ook het aantal wisselingen in verblijfplaats meegenomen.
- De aard van de dakloosheid.
Het betreft één of een combinatie van de volgende mogelijkheden: verblijf op en rond de straat, verblijf in opvangvoorzieningen (dag- en nachtopvang), verblijf op tijdelijke adressen en verblijf op een minimaal aantal verschillende adressen.
- Inclusiecriteria met betrekking tot bijkomende problemen.
Vaak worden criteria gehanteerd op het terrein van de leefgebieden wonen, financieel functioneren, psychisch functioneren, school en werk, middelengebruik, gezondheid, sociaal netwerk, leven volgens maatschappelijke regels.

Tabel 2 geeft een overzicht van veel gebruikte definities voor zwerfjongeren. Een eenduidige definitie van de doelgroep zwerfjongeren is belangrijk om met behulp van verschillende informatiebronnen zicht te kunnen krijgen op de aard en omvang van de problematiek. Daarnaast vereenvoudigt het gebruik van een uniforme definitie de onderlinge communicatie tussen de gemeente en uitvoerende instellingen.

Tabel 2. Overzicht gehanteerde termen en definities van zwerfjongeren

	Definitie
Korf e.a. (1999)	Zwerfjongeren: <i>Thuisloze jongeren tot 23 jaar die gedurende drie maanden geen vaste verblijfplaats hebben en minimaal op drie verschillende plaatsen hebben geslapen. Uitgesloten zijn dagzwerfers, incidentele weglopers, toevallige buitenslapers, toeristen en weinig honkvaste kamerbewoners.</i>
Noom en de Winter (2001)	Zwerfjongeren: <i>Jongeren tussen de 12 en 23 jaar die geen stabiele woon- of verblijfplaats hebben of die verblijven in opvang voor thuisloze jongeren.</i>
Algemene Rekenkamer (2001-2002)	Zwerfjongeren: <i>Jongeren in een leeftijd tussen (globaal) 15 en 25 jaar, die in een crisissituatie zijn gekomen als gevolg van problemen, zoals een gebroken gezinssituatie, alcohol- of drugsverslaving, psychosociale problematiek, schulden, voortijdig afgebroken schoolopleiding, crimineel gedrag, zwakbegaafdheid en die als gevolg daarvan dak- en thuisloos zijn geraakt.</i>
Algemene Rekenkamer (2004)	Zwerfjongeren: <i>Jongeren in de leeftijd van 12 tot 23 jaar, die in een meervoudige achterstandsituatie verkeren en geen vaste woon- of verblijfsplaats hebben of hierin terecht dreigen te komen.</i>

Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft in 2004 in overleg met partijen uit het veld vastgesteld dat voortaan onder zwerfjongeren worden verstaan:

Zwerfjongeren zijn jongeren tot 25 jaar met meervoudige problemen, die dakloos zijn of in de opvang verblijven zonder de begeleiding van hun ouders (Ministerie VWS, 2004).

Bovenstaande definitie wordt ook gehanteerd door o.a. de Algemene rekenkamer (2005), in recente notities over zwerfjongeren (Heineke, 2007; Petit e.a., 2009; Franssen e.a., 2009) en in recente onderzoeken naar zwerfjongeren in Noord-Kennemerland (de Groot e.a., 2007) en Utrecht (Beijersbergen e.a., 2008).

In de definitie is gekozen voor de term 'zwerfjongeren' omdat jongeren meestal zwerven van de ene naar de andere slaapplek. Er is vaak wel een thuisadres, maar door persoonlijke omstandigheden kiezen jongeren ervoor om daar niet te blijven (Spectrum Gelderland, 2008). Feitelijke dakloosheid komt onder jongeren maar weinig voor, thuisloosheid en verblijf in nachtopvang en residentiële opvang echter wel. Vandaar dat bij jongeren meestal; geen onderscheid wordt gemaakt in feitelijk en residentieel dakloos, zoals dat bij volwassen daklozen wel wordt gehanteerd (van Deth e.a., 2009).

Ook de definitie van VWS heeft nog enige haken en ogen en laat ruimte voor interpretatie. De gehanteerde leeftijdsgrens in de definitie (tot 25 jaar) correspondeert

vaak niet met de verschillende leeftijdsgrenzen die worden gehanteerd bij de wettelijke kaders waarmee jongeren te maken hebben (van Deth e.a., 2009). Daarnaast bevat de definitie geen ondergrens qua leeftijd. Dat is ook wenselijk omdat er signalen komen dat de gemiddelde leeftijd van zwerfjongeren daalt (Algemene Rekenkamer, 2008).

In 2009 heeft het Ministerie van VWS opdracht gegeven ter komen tot een nieuwe, eenduidige definitie die door de verschillende partijen in het veld gedragen wordt en waaraan alle partijen zich committeren. De nieuwe definitie moet ook aandacht besteden aan preventie, toeleiding en zorg van jongeren die het risico lopen op dak- of thuisloosheid. Op dit moment is deze nieuwe definitie nog niet gereed (van Deth e.a., 2009).

2. Omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren

In dit hoofdstuk wordt de tweede onderzoeksvraag uitgewerkt over omvang, kenmerken en behoeften van de zwerfjongeren.

Onderzoeksvraag 2:

Wat is er bekend over de omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren in Nederland?

Zwerfjongeren laten zich moeilijk in beeld brengen. De jongeren verblijven op verschillende plaatsen en adressen, maken van verschillende instellingen gebruik of hebben helemaal geen contact met zorginstanties. Op dit moment ontbreekt er nog een landelijke systematische registratie. Toch is in Nederland de afgelopen jaren regelmatig onderzoek gedaan naar zwerfjongeren. Dit betrof onderzoek naar de omvang van deze groep en naar kenmerken en achtergronden, problematiek, zorgbehoeften, gebruik van voorzieningen en ervaringen van zwerfjongeren.

2.1 Omvang van de groep zwerfjongeren

2.1.1 Aantal zwerfjongeren in Nederland

In 2004 schatte de Algemene Rekenkamer het aantal zwerfjongeren tussen de 3.000 en 5.000, met een gemiddelde van ongeveer 4.000 (Algemene rekenkamer, 2004). In vergelijking met de jaren daarvoor was er sprake van een stijging. In 2007 lag het gemiddelde aantal op bijna 6000 (tussen 5.600 en 6.300). Andere onderzoeken komen uit op vergelijkbare aantallen.

Tabel 3. Geschat aantal zwerfjongeren

Jaar	Gemiddelde
2002	3.500
2003	3.917
2004	4.089
2007	5.934

Bron: Algemene Rekenkamer

Deze aantallen zijn gebaseerd op schattingen van de gemeenten zelf. Gemeenten maken voor hun schatting gebruik van signalen van hulpverleners, registraties van opvang en/of aanvullend onderzoek in de betreffende gemeente. Deze cijfers moeten met voorzichtigheid worden gehanteerd om de volgende redenen:

- De door de gemeenten gehanteerde definitie van zwerfjongeren (waaronder de leeftijdsgrenzen) verschilt.
- In de meeste gemeenten ontbreekt een centraal registratiepunt, waardoor het risico bestaat op dubbeltellingen en onvolledigheid.
- Schattingen kunnen betrekking hebben op een bepaalde periode (bijvoorbeeld een jaarschatting) of op één moment (momentschatting). De gebruikte schatting verschilt per gemeente.
- Een deel van de centrumgemeenten heeft alleen gegevens over de eigen gemeente en niet over andere gemeenten in hun verzorgingsgebied.

Uitgaande van het gemiddelde aantal zwerfjongeren in 2007 (5.934, Algemene Rekenkamer) en een bevolking van 16.358.000 betekent dit voor Nederland gemiddeld 3,6 zwerfjongeren per 10.000 inwoners. In grote steden zijn dit echter veel meer (tot 12) dan in kleine gemeenten (Korf e.a., 1999). Voor 2007 (3,6 zwerfjongeren per 10.000 inwoners, Tilburg) komt dit voor de gemeente Tilburg neer op minimaal 73 zwerfjongeren. Hierbij moet worden opgemerkt dat, gezien de gemeentegrootte, het werkelijke aantal zwerfjongeren in Tilburg dus hoger zal liggen. Diverse onderzoeken (PON, BSJ, Traverse) komen in 2001 uit op een aantal van 100 zwerfjongeren in Tilburg (Algemene Rekenkamer, 2001).

2.1.2 Methoden van omvangschatting

Om zicht te krijgen op de omvang van de groep zwerfjongeren bestaan verschillende methoden. Over het algemeen is het een combinatie van tellen en schatten (Maaskant, 2005). Dit blijkt ook uit de aantallen die in de rapporten van de Algemene Rekenkamer worden gegeven en waar gesproken wordt van minimale en maximale aantallen. In veel onderzoeken wordt de omvang van de groep zwerfjongeren vastgesteld door tellingen van het aantal residentieel dakloze jongeren (bij opvangvoorzieningen) gecombineerd met het geschatte aantal feitelijk dakloze jongeren (SGBO, 1995; Maaskant, 2005; Hulsbosch e.a., 2005; Jansen e.a., 2007; Beijersbergen, 2008).

De vangst-hervangstmethode ('capture-recapture')

De meest gebruikte methode voor de omvangschatting van feitelijk daklozen en feitelijk dakloze jongeren is de vangst-hervangstmethode. Bij deze methode wordt gebruik gemaakt van geanonimiseerde registraties van feitelijk dakloze jongeren bij voorzieningen. Op grond van de overlap in het gebruik van deze voorzieningen wordt met behulp van statistische modellen geschat hoe groot de groep feitelijk dakloze jongeren is. Het totaal aantal feitelijk dakloze jongeren bestaat uit het geregistreerde aantal en het met behulp van statistische modellen bijgeschatte aantal. Hoe groter het aantal geregistreerde daklozen, des te kleiner is het betrouwbaarheidsinterval van de omvangschatting en des te nauwkeuriger het resultaat. De schatting kan plaatsvinden met behulp van:

- De Petersen's schatter (Seber, 1982). Deze methode is echter onbetrouwbaar wanneer onvoldoende wordt voldaan aan de eis van onafhankelijkheid. In dit geval kan beter de Fienberg-methode worden toegepast.
- De Feinberg-schatter (Bishop e.a., 1975). Door gebruik van deze methode kan rekening gehouden worden met eventuele afhankelijkheidsrelaties tussen instellingen (Smit e.a., 1996). Wanneer er echter sprake is van geringe overlap tussen de voorzieningen (dus wanneer weinig zwerfjongeren van meerdere voorzieningen gebruik maken), dan kan deze methode niet gebruikt worden (Jansen e.a., 2007).
- De Chao-schatter. Deze methode wordt gebruikt als er veel zwerfjongeren zijn die in een bepaalde periode in alle voorzieningen gezamenlijk slechts één of twee keer gesignaleerd zijn. De methode is minder gevoelig voor de voorwaarde van onafhankelijkheid van voorzieningen (Jansen e.a., 2007).

De vangst-hervangst methode is onder andere gebruikt bij het schatten van het aantal drugsverslaafden in Amsterdam (Buster, 2003), onderzoek naar de daklozenpopulatie in Alkmaar, Leiden, Utrecht en Zeeland (Hulsbosch e.a., 2003; Hulsbosch e.a., 2005; Hulsbosch e.a., 2006, Jansen e.a., 2007).

De nominatietechniek

Hierbij wordt een steekproef van de populatie die men wil schatten (zwerfjongeren) gevraagd naar contacten met instellingen in een bepaalde periode. Op basis van het percentage uit deze steekproef en het aantal registraties bij de instellingen, wordt de totale populatie geschat. De nominatietechniek is onder andere toegepast om het aantal drugsverslaafden in Amsterdam te schatten (Korf, 1994). Voorwaarde voor deze

methode is wel dat de betreffende instellingen een eenduidige registratie hebben, en dit is vaak niet het geval. Een variant van de nominatietechniek is de sneeuwbalmethode, waarbij zwerfjongeren gevraagd wordt naar contacten met 'soortgenoten'. Met behulp van wiskundige formules (Frank-Snijders methode) wordt op basis van de genoemde contacten vervolgens een schatting gemaakt van de totale groep zwerfjongeren. In Maastricht is dit gebeurd in een onderzoek naar probleemjongeren (Jansen en Spreen, 1998). Deze methode kan alleen worden toegepast binnen één gemeente. Wanneer het een groter gebied betreft, is deze methode niet bruikbaar.

De expertschatting

Met de expertschatting wordt informatie over het aantal zwerfjongeren verkregen via lokale deskundigen. Deze methode is eerder toegepast om een schatting te maken van het aantal zwerfjongeren in Nederland (Korf e.a., 1999).

2.2 Kenmerken van zwerfjongeren

Uit alle literatuur over zwerfjongeren in Nederland blijkt dat deze jongeren te maken hebben met een veelvoud van problemen. Door het gebruik van uiteenlopende onderzoeksmethoden (waaronder analyse van registraties, interviews zwerfjongeren en professionals) en het hanteren van verschillende definities voor de groep zwerfjongeren lopen de resultaten van de verschillende onderzoeken op sommige punten uiteen. Daarnaast worden in sommige onderzoeken zwerfjongeren beschreven aan de hand van kenmerken zoals die op het meetmoment van toepassing zijn (bijvoorbeeld druggebruik op dit moment), terwijl in andere onderzoeken wordt uitgegaan van kenmerken zoals die de periode voorafgaande aan het meetmoment van toepassing waren (bijvoorbeeld druggebruik in de afgelopen maand of het afgelopen jaar). Om deze reden zijn de resultaten soms lastig te vergelijken en niet zonder meer te generaliseren.

Ondanks bovenstaande verschillen komt er een vrij consistent beeld van zwerfjongeren naar voren (Van der Ploeg&Scholte, 1997; Korf e.a., 1999; Noom & de Winter, 2001; Bottenberg e.a., 2001; Roorda-Honee, 2001; Planije, 2003; Korf, 2004; Maaskant, 2005; Bijvoets, 2006; Beijersbergen, 2008, Van Lier, 2009). Op basis van deze literatuur is in deze paragraaf een beschrijving gemaakt van de groep zwerfjongeren aan de hand van een aantal kenmerken. In verband met de leesbaarheid zijn de afzonderlijke literatuurverwijzingen achterwege gelaten. De onderzoeken hebben plaatsgevonden in een groot aantal gemeenten en provincies verspreid over Nederland, waaronder Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Dordrecht, Haarlem, Flevoland (6 gemeenten), Gelderland (5 gemeenten), Noord-Brabant (5 gemeenten), Limburg (5 gemeenten) en enkele gemeenten in Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel.

In tabel 4 zijn de belangrijkste kenmerken van zwerfjongeren uit onderstaande beschrijving samengevat.

2.2.1 Algemene kenmerken

Geslacht en leeftijd

De groep zwerfjongeren bestaat voor het merendeel uit jongens, een kwart tot een derde is meisje. De laatste jaren lijkt er sprake te zijn van een toename van zwerfende meisjes. Een kwart tot de helft van de meisjes heeft een kind of is zwanger. In totaal is ongeveer een op de zes jongeren een jonge ouder. De leeftijdsverdeling verschilt van onderzoek tot onderzoek, mede vanwege de uiteenlopende gehanteerde definities en leeftijdsgrenzen. Toch kan gesteld worden dat

zwerfjongeren tussen de 16 en 21 jaar de grootste groep vormen. Daarnaast komen er signalen dat de groep zwerfjongeren steeds jonger wordt.

Etniciteit

Het kenmerk etniciteit is maar in een beperkt aantal onderzoeken meegenomen omdat dit in veel gevallen niet of zeer slecht wordt geregistreerd. Uit de beperkte beschikbare gegevens blijkt het aandeel allochtonen te variëren van 38 tot 65%, waarbij in middelgrote en grote steden het deel van allochtone afkomst groter is dan in kleine gemeenten. Het merendeel van de allochtone zwerfjongeren is Marokkaans, Antilliaans/Arubaans of Surinaams. Slechts een klein deel van de zwerfjongeren is vluchteling of asielzoeker.

Opleiding, werk, inkomen en schulden

Het opleidingsniveau van de zwerfjongeren is niet afhankelijk van de gehanteerde leeftijdsgrenzen in de verschillende onderzoeken. Daarnaast wordt soms de hoogst afgeronde opleiding geregistreerd en soms de laatst genoten opleiding (al dan niet afgerond). Wel kan gesteld worden dat het opleidingsniveau van zwerfjongeren beduidend lager is dan van de groep jongeren in het algemeen. Meer dan de helft van de zwerfjongeren (51 tot 62%) heeft alleen basisonderwijs genoten en slechts een klein deel (19 tot 39%) heeft een diploma op IVBO/VMBO-niveau. Ongeveer de helft van de zwerfjongeren beschikt over werkervaring (betaalde baan). Over de bron van inkomsten van zwerfjongeren lopen de verschillende onderzoeken sterk uiteen, onder andere vanwege verschillen in het onderscheid hoofd- en neveninkomsten en verschillen in de meetperiode (afgelopen jaar, afgelopen maand of op het meetmoment). Uit de meeste onderzoeken blijkt dat maximaal een op de vijf zwerfjongeren inkomsten heeft uit werk en 13 tot 34% een uitkering ontvangt. Voor een deel van de zwerfjongeren (14-26%) zijn illegale activiteiten een belangrijke inkomstenbron. In enkele onderzoeken bleek ongeveer de helft geen enkele vorm van inkomen te hebben. Ruim de helft tot driekwart van de zwerfjongeren heeft schulden, variërend van €40 tot €70.000. De schuldenlast ligt gemiddeld tussen de €3.500 en €6.000. In de meeste gevallen gaat het om schulden bij vervoersbedrijven (boetes), telefoonmaatschappijen en ziektekostenverzekeraars. Andere veelvoorkomende schuldeisers zijn banken, vrienden/familie en woningcorporaties (huurschuld).

Gezinssituatie

Een aanzienlijk deel van de groep zwerfjongeren komt uit problematische gezinssituaties en is op vroege leeftijd geconfronteerd met ingrijpende, traumatische gebeurtenissen zoals ruzies, mishandeling, verwaarlozing en afwijzing. Bij ongeveer tweederde van de zwerfjongeren zijn de ouders gescheiden. In de groep zwerfjongeren is sprake van een oververtegenwoordiging van jongeren die van huis zijn weggelopen (40 tot 50%) en van jongeren die contact hebben of hebben gehad met de Jeugdzorg of de Kinderbescherming (50 tot 60%). Bij een kwart tot een derde van de zwerfjongeren is een Ondertoezichtstelling (OTS) uitgesproken. Veel zwerfjongeren hebben in het verleden in één of meerdere internaten gezeten, de cijfers hierover lopen uiteen van 34 tot 70%. De voornaamste reden voor plaatsing in een internaat was een problematische thuissituatie zoals ruzies, mishandeling, seksueel misbruik, verlaafde ouders en verwaarlozing. In ongeveer een derde van de gevallen vormde problematisch gedrag van de jongere zelf de aanleiding voor plaatsing in een internaat.

Traumatische ervaringen

Veel zwerfjongeren hebben, ondanks hun jonge leeftijd, al het nodige meegemaakt in hun leven. Ongeveer de helft van de jongeren heeft een traumatisch incident plaatsgevonden. Bij ongeveer een kwart van de jongeren is sprake van meervoudige traumatische ervaringen. Vooral alcoholverslaving van in combinatie met mishandeling of geweld binnen het gezin, drugsverslaving van (een van) beide ouders, verwaarlozing en seksueel misbruik komen regelmatig voor.

Middelengebruik

Alcohol en drugs worden door zwerfjongeren vaak gebruikt als een vorm van zelfmedicatie en een manier van overleven. Een derde tot ruim de helft van de zwerfjongeren gebruikt (bijna) dagelijks cannabis, dagelijks harddrugsgebruik komt minder vaak voor. Over het algemeen kan worden gesteld dat bij 35 tot 60% van de zwerfjongeren sprake is van drugsmisbruik en/of drugsverslaving. Hoewel bijna driekwart van de jongeren regelmatig alcohol drinkt, geeft slechts 6 tot 10% van de zwerfjongeren zelf aan problemen te hebben met hun alcoholgebruik en/of alcoholverslaafd te zijn. Jongens nemen het merendeel van het middelengebruik voor hun rekening.

Verschillen tussen opvangvoorzieningen in prevalentie van verslavingsproblemen kunnen het gevolg zijn van contra-indicaties (waaronder verslaving) die door sommige opvangvoorzieningen worden gehanteerd.

Lichamelijke en psychische gezondheid

Over de lichamelijke gezondheid van zwerfjongeren is relatief weinig bekend. Uit de summier gegevens, gebaseerd op zelfrapportage, blijkt dat de meeste jongeren hun lichamelijke gezondheid als redelijk tot goed beoordelen. Aanwezige lichamelijke klachten lijken samen te hangen met het alcohol- en drugsgebruik. Ruim 40% heeft recent problemen gehad met het gebit. De groep die niet verzekerd is tegen ziektekosten, varieert van 12 tot 33%.

Over de psychische gezondheid van zwerfjongeren is meer bekend. Ruim 40% van de zwerfjongeren heeft ernstige of langdurige psychische problemen. Een groot deel van deze groep heeft hiervoor een psychiatrische diagnose; waarbij ADHD, manisch depressief, borderline en schizofrenie het meest voorkomen. Bij de groep zonder psychiatrische diagnose betreft het vooral klachten van depressieve aard en agressieproblemen. Bijna 25% van de zwerfjongeren is zwakbegaafd of heeft een verstandelijke beperking. Een op de vier zwerfjongeren heeft ooit een suïcidepoging ondernomen. De laatste jaren wordt een stijging geconstateerd van het aantal zwerfjongeren met psychische en psychiatrische problemen. De toename van zwakbegaafde jongeren wordt vooral toegeschreven aan het veranderde instroombeleid bij de Sociaal Pedagogische Diensten ⁽¹⁾.

Contacten met politie en justitie

Veel zwerfjongeren (47 tot 84%) zijn wel eens gearresteerd of in aanraking geweest met politie of justitie, bij een deel hiervan (35-40%) volgde detentie. Jongens komen vaker in contact met politie en justitie en vaker in detentie. De voornaamste redenen voor arrestatie en/of detentie zijn geweldpleging en mishandeling, (auto)diefstal en inbraak. Ongeveer 40% van de zwerfjongeren vormt een bedreiging voor anderen, bijvoorbeeld door fysiek of verbaal bedreigend gedrag of kleine criminaliteit. Bij twee op de vijf zwerfjongeren is er sprake van tekortschietende (zelf)bescherming. Het gaat hierbij om slachtoffers van incest, verkrachting of mishandeling.

1. *Jongeren met een IQ hoger dan 70 kunnen niet langer een beroep doen op de Sociaal Pedagogische Dienst. Ze zijn aangewezen op de reguliere hulpverlening en lopen, mede door wachtlijsten en het gebrek aan zorg op maat een verhoogd risico in de maatschappelijke opvang te komen (Bottenberg e.a., 2001).*

Sociaal netwerk

Veel zwerfjongeren hebben een negatief zelfbeeld en een klein gevoel van eigenwaarde. Als gevolg hiervan gedragen zij zich vaak passief, afwachtend en soms zelfs vermijdend naar hun sociale omgeving. Het sociale netwerk van zwerfjongeren is dan ik, in vergelijking met leeftijdsgenoten, beperkter in omvang en kwaliteit. Over het algemeen leiden zwerfjongeren een minder sociaal leven dan volwassen dak- en thuislozen. Omdat de thuissituatie van zwerfjongeren vaak problematisch is, is de kwaliteit van de relatie tussen zwerfjongeren en hun directe familie wel een punt van zorg.

Tabel 4. Kenmerken van zwerfjongeren

Kenmerk	Verdeling kenmerk
Geslacht	63-73% jongens/jonge mannen 27-37% meisjes/jonge vrouwen, waarvan een kwart tot de helft een kind heeft en/of zwanger is 16-17% jonge ouder
Leeftijd	14-25 jaar, afhankelijk van gehanteerde leeftijdsgrenzen Grootste groep (58%) is 16-21 jaar
Nationaliteit/ethniciteit	38-65% allochtoon 6% vluchteling/asielzoeker
Opleiding	Relatief laag opgeleid: 51-62% Basisonderwijs als hoogst afgeronde opleiding 19-39% IVBO/VMBO als hoogst afgeronde opleiding
Werkervaring en inkomen	Weinig werkervaring en weinig inkomen: 48-55% geen werkervaring 10-23% inkomen uit werk 13-34% inkomen uit uitkering/studiefinanciering 14-26% inkomen uit illegale activiteiten 40-60% geen inkomen
Schulden	57-79% heeft schulden Gemiddelde schuld €3.500–€6.000 Schulden variëren van €40–€70.000
Gezinssituatie	Vaak sprake van problematische gezinssituatie: 57-67% gescheiden ouders 40-50% weggelopen van huis 50-60% contact met Jeugdzorg en/of Kinderbescherming 21-37% OTS uitgesproken 34-70% internaatverleden
Traumatische ervaringen	Vaak sprake van traumatische ervaringen ±25% meervoudige traumatische ervaringen (vooral alcohol- en drugsverslaving van ouders, mishandeling of geweld binnen gezin, verwaarlozing, seksueel misbruik)
Middelengebruik	35-60% drugsmisbruik en/of drugsverslaafd 6-10% problemen met alcohol en/of alcoholverslaafd
Gezondheid	Lichamelijke klachten gerelateerd aan alcohol- en druggebruik 42% recent problemen met gebit 12-33% geen ziektekostenverzekering 40% psychische problemen (vooral ADHD, manisch depressief, borderline, schizofrenie, depressieve klachten) 23% zwakbegaafd/verstandelijk gehandicapt 25% ooit suïcidepoging ondernomen
Contacten politie en justitie	47-84% bekend bij politie/justitie (waarvan 35-40% in detentie) 40% vormt bedreiging voor veiligheid 40% tekortschietende (zelf)bescherming
Sociaal netwerk	Geringe eigenwaarde, negatief zelfbeeld Passief en vermijgend naar omgeving Beperkt sociaal netwerk (omvang en kwaliteit)

2.2.2 Subgroepen van zwerfjongeren

De in paragraaf 2.2 beschreven kenmerken hebben betrekking op de algemene groep zwerfjongeren. Toch kunnen zwerfjongeren onderling behoorlijk van elkaar verschillen. Deze verschillen hebben niet alleen betrekking op de aard en ernst van de problemen, maar ook op zaken als zelfredzaamheid en prognose (Heineke, 2007). In verschillende steden heeft onderzoek plaatsgevonden naar subgroepen of profielen van zwerfjongeren. Deze profielen zijn tot stand gekomen door te onderzoeken welke kenmerken van de groep zwerfjongeren in combinatie met elkaar vaak voorkomen en op basis van welke kenmerken de subgroepen of profielen zich het meest van elkaar onderscheiden. Jongeren die in een bepaald profiel vallen, hebben veel overeenkomsten met elkaar. Er zijn verschillende onderverdelingen mogelijk, waarbij de naamgeving slechts is bedoeld als beeld of associatie. In Rotterdam spreekt men van dissidenten, bandieten, weglopers en verschoppelingen (Maaskant, 2005). In Den Haag kent men een andere vierdeling: 'weglopers', 'kansrijke zwerfjongeren', 'internaatjongeren' en 'bandieten' (Bijvoets, 2006). In Dordrecht spreekt men van 3D-jongeren ('dakloos, detentie en drugs'), 'thuisloos met toekomstperspectief', 'kansrijk met startkwalificatie' en 'laaggeschoolden met hulpverleningsverleden'. Leiden kent de verdeling 'startkwalificatie met schulden', 'dakloze jongens met justitieverleden', 'laaggeschoolden uit de hulpverlening' en 'meiden in familiecrisis'.

Deze onderverdelingen zijn gebaseerd op de volgende kenmerken:

- De manier van opgroeien: instabiele jeugd door ernstige opgroei- en opvoedproblematiek, verwaarlozing, mishandeling, internaatsverleden, pleeggezinverleden.
- De aanwezigheid van psychosociale problemen (ernstige verslaving, traumatische ervaringen, psychiatrische diagnose) of gedragsproblemen (agressie, conflicten, crimineel gedrag, wegloupedrag).
- De aanwezigheid van chronische belemmeringen of handicaps, zoals een licht verstandelijke beperking of gedragsstoornis.
- De prognose: kansrijk of langdurig zorgwekkend.

Vergelijking van de profielen laat zien dat de profielen uit een gemeente niet direct toepasbaar zijn op zwerfjongeren in een andere gemeente (Bijvoets, 2006; Van Lier, 2009). Wel zijn er, los van de naamgeving van de profielen, veel overeenkomsten tussen de profielen. Ter illustratie zijn in tabel 5 de belangrijkste onderscheidende kenmerken weergegeven van de vier profielen in Rotterdam en Den Haag. Uit de profielonderzoeken blijkt dat de vier profielen binnen een gemeente zich, globaal gezien, vooral onderscheiden op de volgende kenmerken: 1) intensieve hulpverlening zoals jeugdzorg, OTS en internaten, 2) justitiële contacten zoals politie en HALT, 3) kansrijk, relatief probleemloos verleden en ontspoord naar aanleiding van een enkele ingrijpende gebeurtenis en 4) leerachterstand en verstandelijke beperking. Recent zijn profielonderzoeken uitgevoerd in Dordrecht en Leiden (Van Lier, 2009). In tabel 6 zijn de belangrijkste onderscheidende kenmerken weergegeven van de profielen in deze gemeenten. In deze tabel zijn van sommige kenmerken geen percentages opgenomen omdat deze niet in de rapportages van de betreffende gemeenten vermeld zijn. Het percentage dat vermeld is achter de naam van de profielen in Dordrecht en Leiden geeft de verhouding aan van het betreffende profiel ten opzichte van de totale groep zwerfjongeren in die gemeenten. Van Rotterdam en Den Haag zijn deze cijfers niet beschikbaar.

De profielen maken duidelijk dat het relevant is oog te hebben voor de verschillen tussen zwerfjongeren onderling wat betreft de problematiek en de situatie waarin de jongere verkeert. Vooral voor de hulpverlening voor zwerfjongeren kunnen profielen een bijdrage leveren: niet elke zwerfjongere is gebaat bij dezelfde hulpverlening. Per subgroep dient een specifiek hulpaanbod te worden ontwikkeld ('hulp op maat').

Tabel 5. Profielenbeschrijving zwerfjongeren in Rotterdam en Den Haag

Rotterdam	Den Haag
<p><u>Bandieten</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (98%) - contact politie/justitie (100%), vooral zware delicten, geweldsdelicten (66%) - detentie (64%) - minder traumatische ervaringen - gescheiden ouders (80%) - weinig contact jeugdzorg - geen diploma (69%) - hoog middelengebruik (80%) 	<p><u>Bandieten</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (94%) - contact politie/justitie (100%), vooral zware delicten, geweldsdelicten (42%) - detentie (78%) - veel gescheiden ouders - hoog middelengebruik (70%) - psychiatrische diagnose (55%) - verstandelijke handicap (12%)
<p><u>Dissidenten</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - evenveel jongens als meisjes - weinig contact politie/justitie (22%), vooral voor lichte vergrijpen - conflicten thuissituatie - uit huis gezet (54%) - vaak traumatische ervaringen (65%), vooral mishandeling - vooral twee-oudergezinnen (87%) - weinig/geen contact jeugdzorg - geen internaat/pleeggezin - geen diploma (55%), inkomen (75%) of werkervaring (90%) 	<p><u>Weglopers</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (74%) - zelf weggelopen (71%) - vooral twee-oudergezin (61%) - weinig/geen contact jeugdzorg of OTS - geen internaat/pleeggezin - geen diploma of zeer laag opgeleid - vaak geen werk - psychiatrische diagnose (54%)
<p><u>Weglopers (meest kansrijk)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral meisjes (72%) - zelf weggelopen (75%) - gescheiden ouders (60%) - veel contact jeugdzorg (55%) - geen contacten politie/justitie - weinig middelengebruik - vaker een diploma - vaker werk(ervaring) 	<p><u>Kansrijke zwerfjongeren</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vaker meisjes (56%) - geen contacten politie/justitie - nauwelijks middelengebruik - vaker een diploma - vaker (werk)ervaring
<p><u>Verschoppelingen</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (86%) - meestal gescheiden ouders (96%) - veel contact politie/justitie (69%), lichte vergrijpen en zware delicten - veel contact jeugdzorg (87%) - vaak OTS (75%), internaat (76%) en pleeggezin (68%) - veel traumatische ervaringen (92%): verslaving ouders, seksueel misbruik, verwaarlozing - veel psychiatrische problematiek (50%) - hoog middelengebruik (82%) - laag opleidingsniveau, geen diploma (70%) 	<p><u>Internaatjongeren</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (60%) - vooral twee-oudergezinnen (60%) - veel contact jeugdzorg (65%) - vaak OTS(55%), internaat (80%), pleeggezin (70%) - veel psychiatrische problematiek (40%) - laag opleidingsniveau: 60% alleen basisonderwijs

Tabel 6. Profielenbeschrijving zwerfjongeren in Dordrecht en Leiden

Dordrecht	Leiden
<p><u>3D: dakloos, detentie en drugs</u> (23%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (78%) - geen startkwalificatie - geen inkomen/werk, vaak schulden - geen ziektekostenverzekering - veel gescheiden ouders - zelf weggelopen - veel contacten jeugdzorg, OTS, uithuisplaatsing - contacten politie, justitie en detentieverleden - gebruik softdrugs en alcohol 	<p><u>Dakloos met justitieverleden</u> (30%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (97%) - wel werkervaring - geen inkomen/werk, schulden (100%) - zelf weggelopen vanwege eigen gedrag of oorlogstrauma - contacten politie/justitie (91%) - detentieverleden (75%) - ervaring met pleeggezin - veel gebruik soft/harddrugs en alcohol - veel psychiatrische problematiek
<p><u>Thuisloos met toekomstperspectief</u> (34%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - iets meer meisjes (61%) - MBO, HBO/WO opleidingsniveau - nog bezig met opleiding - weinig werkervaring - geen/weinig schulden - weinig weglopers - geen contact jeugdzorg, OTS - geen traumatische incidenten, geen contacten met GGZ - slechte ouder-kind relatie of psychiatrische problematiek bij ouders 	<p><u>Startkwalificatie met schulden</u> (26%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral jongens (82%) - (V)MBO/HBO diploma (50%) - inkomen uit uitkering (niet WWB) - thuisloos of tijdelijke opvang - vaak schulden (79%) - weinig weglopers (21%) - geen contacten jeugdzorg, OTS - geen traumatische incidenten, geen contacten met GGZ - weinig psychiatrische problematiek - weinig middelengebruik
<p><u>Kansrijk met startkwalificatie</u> (24%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral meisjes (86%) - HAVO/VWO opleiding - vaak diploma en startkwalificatie - inkomen uit werk/studiefinanciering - ziektekostenverzekering - hulp ivm problematische thuissituatie - geen middelengebruik - geen contacten politie/justitie - jong moeder en/of zwanger - psychiatrisch: suïcidepoging - AMA met daaraan gekoppeld trauma - zelf weggelopen ivm oorlogsverleden - eigen huisvesting of inwonend bij familie/vrienden 	<p><u>Jongeren/Meiden in familiecrisis</u> (27%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - vooral meisjes (90%) - inkomsten uit werk/studiefinanciering - weinig werkervaring - weinig schulden - jong moeder (31%) - zwanger (34%) - eigen huisvesting, inwonend bij ouders of crisisopvang - gescheiden ouders (66%) - weinig contacten politie/justitie (14%), geen detentieverleden - weggelopen (59%) ivm zwangerschap, cultuurproblemen, adoptieproblemen
<p><u>Laaggeschoold, hulpverlening</u> (18%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - 57% meisjes - laag opleidingsniveau, geen diploma - speciaal basisonderwijs - enige werkervaring - inkomen via uitkering (Wajong, WWB) - vaak schulden - veel contacten jeugdzorg, OTS, pleeggezin - gebruik harddrugs of combinatie van middelen - traumatische incidenten thuissituatie - zelf weggelopen door eigen gedrag - contacten met GGZ, diverse psychiatrische diagnoses o.a. LVG - straatcircuit of crisisopvang 	<p><u>Laaggeschoold, hulpverlening</u> (18%)</p> <ul style="list-style-type: none"> - 58% jongens - alleen BO of IVBO gevolgd, speciaal onderwijs (31%) - geen diploma (95%) - geen startkwalificatie (100%) - inkomen via uitkering (Wajong) - vaak schulden (74%) - veel contacten jeugdzorg, OTS (68%), residentiële opname (95%) - gebruik alle mogelijke middelen - traumatische incidenten thuissituatie - zelf weggelopen of uit huis gezet - contacten met GGZ (68%) - psychiatrisch: vooral LVG en persoonlijkheidsstoornissen

2.2.3 Risicofactoren voor dakloosheid

Vanuit preventief oogpunt is het belangrijk te beschrijven welke jongeren het risico lopen om tot de groep zwerfjongeren te gaan behoren. Voordat een jongere tot de groep zwerfjongeren behoort, heeft een proces van marginalisatie plaatsgevonden. Meestal is er sprake van meervoudige problematiek, het geleidelijk geïsoleerd raken, het niet (meer) geholpen worden door hulpverleners en soms ook onvoldoende inzicht in de eigen mogelijkheden. Het duurt dan een aantal jaar voordat er echt sprake is van een zwervend bestaan (Noom e.a., 2003; Berg-Le Clercq, 2007).

Uiteenlopende factoren kunnen in verschillende combinaties een verhoogd risico op dakloosheid met zich meebrengen. Deze factoren zijn:

- Maatschappelijke factoren zoals betaalbare woningen.
- Sociaal-economische factoren: inadequate scholing, werkloosheid en lage SES. Deze factoren beïnvloeden de mate waarin jongeren voorbereid zijn op een volwaardige deelname aan de maatschappij. Bij allochtone jongeren kunnen ook problemen meespelen die te maken hebben met de overgang van hun oorspronkelijke naar de Nederlandse cultuur.
- Sociale factoren: een disharmonieus gezin (conflicten, mishandeling echtscheiding), hechtingsproblemen, conflicten op school, (negatieve) ervaringen met de jeugdhulpverlening. Jeugdhulpverlening is geen risicofactor, maar een langdurig traject met diverse hulpverleners wel.
- Individuele factoren: het omgaan met problemen en vermijden van problemen (palliatieve coping), gebrek aan controle (waardoor impulsieve en agressieve handelingen), de neiging om anderen verantwoordelijk te houden voor hun leven, het onderschatten van eigen verantwoordelijkheid, lage zelfwaardering, weinig zelfvertrouwen, psychiatrische of verslavingsproblematiek, verstandelijke beperking.

Geen van bovenstaande factoren is op zichzelf voldoende om te leiden tot dakloosheid. Het is vooral een combinatie van deze factoren die het risico op dakloosheid bepalen (Noom e.a., 2003; Bijvoets, 2006). Ook in theoretische verklaringsmodellen met betrekking tot het ontstaan van zwerfjongeren komen bovengenoemde factoren terug (Hazekamp en Jumelet, 1993). Wel wordt daarbij nog expliciet de 'nonconformiteitsfactor' genoemd: jongeren kiezen er bewust voor zich niet te willen conformeren aan de in de samenleving geldende normen en waarden.

2.3 Zorgbehoeften van zwerfjongeren

Een veel gehoord geluid in Nederland met betrekking tot de hulpverlening aan zwerfjongeren is, dat vraag en aanbod nog niet helemaal op elkaar aansluiten (Korf e.a., 1999; Bottenberg e.a., 2001; Noom en de Winter, 2001). Er is sprake van een spanningsveld tussen vraag en aanbod, niet alleen wat betreft de inhoud van de hulpverlening maar ook over de manier waarop de hulp geboden wordt.

In het onderzoek naar zwerfjongeren in Flevoland (Korf, 2004) is zowel aan zwerfjongeren als aan lokale professionals gevraagd waaraan zwerfjongeren behoefte hebben. Op deze manier kon de zorgbehoeften van zwerfjongeren worden vergeleken met wat de professionals denken dat deze jongeren nodig hebben. Uit tabel 7 blijkt dat zwerfjongeren aangeven de meeste behoefte te hebben aan het krijgen van een baan. Daarna noemen ze een opleiding, hulp bij het vinden van vast onderdak en het krijgen van een uitkering. Vervolgens worden genoemd: hulp bij het regelen van schulden en een betere nachtopvang.

Zaken waar zwerfjongeren de minste behoefte aan hebben zijn:

- hulp bij problemen met politie en justitie;
- betere dagopvang;
- hulp bij verslaving;
- minder afhankelijk zijn van hulpverlening;
- meer contacten met niet-daklozen;
- bagagekluisjes voor hun persoonlijke bezittingen.

Tabel 7. Belangrijkste hulpbehoeften van zwerfjongeren (Korf, 2004)

Volgens zwerfjongeren	Volgens professionals
Het krijgen van een baan	Huisvesting (vinden en behouden vaste woonruimte)
Opleiding	Inkomen en aflossen van schulden
Hulp bij vinden van vast onderdak	Scholing, werk en dagbesteding
Krijgen van een uitkering	Ander sociaal netwerk
Hulp bij het regelen van schulden	Structuur, regelmaat en (vaste) begeleiding
Betere nachtopvang	Middelengebruik (alcohol en drugs)

Ook volgens professionals liggen de grootste zorgbehoeften van zwerfjongeren op het gebied van scholing en werk, maar volgens professionals zijn huisvesting en financiën (inkomen en aflossen van schulden) belangrijker. Opvallend is ook dat professionals menen dat zwerfjongeren veel behoefte hebben aan een ander sociaal netwerk, structuur, regelmaat en (vaste) begeleiding en hulp bij verslaving, terwijl dit voor de jongeren zelf geen belangrijke thema's zijn (Korf, 2004; Beijersbergen 2008). Het is mogelijk dat zwerfjongeren bepaalde problemen onderschatten en ze daardoor niet noemen bij hun belangrijkste zorgbehoeften, maar het is ook mogelijk dat professionals geen juist beeld hebben van de behoeften van zwerfjongeren. Dit laatste blijkt ook uit ander onderzoek, waarin gewezen wordt op de kloof tussen zwerfjongeren en hulpverleners in wat zij beschouwen als de belangrijkste zorgbehoeften van zwerfjongeren (Noom en de Winter, 2001, Planije e.a., 2003; Bijvoets, 2006, Fransen e.a., 2009). Ook uit ander onderzoek blijkt dat de grootste hulpbehoefte van zwerfjongeren ligt bij scholing, werk, onderdak en financiën, waarbij soms tevens hulp bij psychische problemen en hulp bij gebitsproblemen genoemd worden (Korf, 1999; Beijersbergen e.a., 2008).

In de diverse onderzoeken deden zwerfjongeren zelf suggesties voor verbetering van de hulpverlening (Korf e.a., 1999; Noom en de Winter, 2001; Planije e.a., 2003; Korf e.a., 2004). Zij geven aan behoefte te hebben aan:

- Een beter wederzijds vertrouwen tussen zwerfjongeren en hulpverleners. Zwerfjongeren hebben over het algemeen al veel negatieve ervaringen opgedaan met volwassenen/hulpverleners. Omgekeerd zijn hulpverleners al vaak geconfronteerd met de gebrekkige motivatie van jongeren.
- Meer steun en betrokkenheid van de hulpverlening. Persoonlijke aandacht is soms belangrijker dan het hulpaanbod op zich. Interesse in de jongere als persoon, een hulpverlener die ze 'gewoon als mens behandelt' en ze een volgende kans biedt als het een keer misgaat.
- Meer tijd en een hogere intensiteit van hulp. Dit hangt samen met de vraag naar persoonlijke aandacht en betrokkenheid: hulpverleners hebben hier vaak geen tijd en gelegenheid voor.

- Meer inspraak van de zwerfjongeren in hun eigen hulpverleningstraject. Dat betekent niet dat jongeren zelf bepalen wat er gebeurt maar dat de hulp meer dialooggestuurd is. Zwerfjongeren zouden op de hoogte moeten zijn en betrokken worden bij wat er met hen gaat gebeuren. Een gezamenlijke aanpak die door jongeren en hulpverleners wordt gedeeld, heeft volgens de jongeren meer kans van slagen.
- Meer praktische hulp bij zaken als wonen, werken en inkomen. Deze praktische hulp wordt volgens zwerfjongeren vaak te snel stopgezet. Ze hebben behoefte aan blijvende betrokkenheid, met voldoende ruimte voor de eigen verantwoordelijkheid.
- Kortere wachttijden. Zwerfjongeren geven aan dat zij soms lang moeten wachten voordat ze beschikken over een inkomen, in aanmerking komen voor een kamertraining, kunnen starten met een opleiding of kunnen verhuizen naar een eigen woning.
- Opvanghuizen die warmte uitstralen, die de zwerfjongeren het gevoel geven welkom en de moeite waard te zijn.
- Opvang waar alle nodige hulp beschikbaar is, zodat geen beroep hoeft te worden gedaan op andere instanties en waar zowel overdag als 's nachts hulpverleners aanwezig zijn.
- Een betere overgang naar andere hulpverleners of instanties. Veel zwerfjongeren geven aan dat er vaak problemen zijn als ze worden verwezen naar een andere hulpverlener of instelling. Gegevens worden niet of onvoldoende overgedragen, jongeren moeten weer vanaf 'nul' beginnen of moeten een wachttijd op straat overbruggen.
- Steun in het proces naar volwassenheid. Jongeren hebben rond hun 18^e jaar vaak meer behoefte aan steun bij het volwassen worden. Veel zwerfjongeren missen ouders of verzorgers die hen in dit proces kunnen steunen terwijl de jongeren niet elders met deze hulpvragen terecht kunnen.

Onderzoek naar de overgang van jeugdzorg naar maatschappelijke opvang (Fransen e.a., 2009) heeft een aantal specifieke aandachtspunten opgeleverd met betrekking tot de zorg aan zwerfjongeren:

- De splitsing van de hulpverlening bij 18 jaar heeft een verhoogd risico op uitval. Het wegvallen van het verplichtend karakter van de jeugdzorg is voor een deel van de (zwerf)jongeren reden ervoor te kiezen alle vormen van hulp en begeleiding los te laten. Een deel van deze jongeren redt het niet en raakt (opnieuw) zwervend.
- Problemen van jongeren die niet eerder urgent waren, cumuleren vaak rond het 17^e/18^e jaar. Deze knelpunten zijn vaak gerelateerd aan wonen en hulpvragen op het gebied van zelfstandig worden. De stop van de hulp als de jongere 18 jaar wordt, vergroot de kans dat de jongeren door deze problemen dak- of thuisloos raken.
- Vaak ontbreekt het aan afspraken en samenwerking tussen jeugdzorg en de maatschappelijke opvang. Dossiers en aanwezige kennis van jongeren in de jeugdzorg worden vaak niet overgedragen aan de hulpverleners in de maatschappelijke opvang.
- Allochtone jongeren maken doorgaans minder gebruik van jeugdzorg en maatschappelijke opvang dan autochtone jongeren. Deze jongeren en hun ouders weten de hulpverlening minder goed te vinden en de hulpvormen sluiten niet goed aan op de, mede cultureel bepaalde, behoefte. Als deze jongeren het ouderlijk huis verlaten gaat het nogal eens mis, omdat te veel vaardigheden ontbreken.

Zorg op maat

De profielonderzoeken in onder andere Den Haag, Rotterdam en Leiden laten zien dat het belangrijk is oog te hebben voor de verschillen tussen zwerfjongeren. Met betrekking tot de hulpverlening aan zwerfjongeren is dit een belangrijk punt. Voor elke profiel zijn andere vormen van hulpverlening nodig (Maaskant, 2005; Bijvoets, 2006; van Lier, 2009). De meest kansrijke zwerfjongeren zijn vooral gebaat bij snelle en praktische hulp om zo te voorkomen dat zij in een meer problematische situatie terechtkomen. Het vinden van werk of een studie is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Juist deze zwerfjongeren met relatief lichte problematiek komen vaak achteraan de wachtlijst omdat problematische gevallen voorrang krijgen. Voor de groep met intensieve hulpverleningscontacten ('internaatjongeren', 'verschoppelingen') is het erg belangrijk dat er een goede overdracht plaatsvindt van jeugdzorg naar volwassenenzorg, bijvoorbeeld door ambulante hulpverlening en nazorg vanuit een internaat. Hulpverlening aan de groep met veel contacten met politie en justitie en een hoog middelengebruik ('bandieten') vereist weer een andere aanpak omdat deze jongeren vaak zelf geen afscheid willen nemen van het criminele circuit. Uiteindelijk moet de hulpverlening aansluiten op de individuele hulpvraag van zwerfjongeren.

3. Bruikbaarheid landelijke gegevens voor gemeente Tilburg

In dit hoofdstuk wordt de derde onderzoeksvraag uitgewerkt over de bruikbaarheid van landelijke gegevens voor de gemeente Tilburg.

Onderzoeksvraag 3:

In hoeverre kunnen landelijke gegevens gebruikt worden om een inschatting te maken van de omvang, kenmerken en zorgbehoeften van zwerfjongeren in Tilburg?

Omvang van de groep zwerfjongeren

Het bepalen van de omvang van de groep zwerfjongeren is op zijn best een combinatie van tellen en schatten. Dit blijkt al uit het feit dat in de meeste rapportages de genoemde aantallen zich bewegen binnen een bepaalde bandbreedte van minimale en maximale aantallen. De aantallen van de Algemene Rekenkamer zijn gebaseerd op schattingen van de gemeenten zelf. Gemeenten maken voor hun schatting gebruik van signalen van hulpverleners, registraties van opvang en/of aanvullend onderzoek in de betreffende gemeente. Zoals eerder aangegeven (paragraaf 2.1) moeten deze cijfers met grote voorzichtigheid worden gehanteerd vanwege het gebruik van uiteenlopende definities, registraties/vindplaatsen en telmethoden.

In afwachting van een nieuwe, eenduidige definitie van zwerfjongeren heeft de Algemene Rekenkamer de centrumgemeenten niet om recente informatie gevraagd over de aantallen zwerfjongeren. Daarnaast geeft de Algemene Rekenkamer aan dat door het ontbreken van een uniforme definitie en een uniforme methode voor het tellen van het aantal zwerfjongeren het vooralsnog niet mogelijk is een meer exacte schatting te maken van de omvang van de groep zwerfjongeren in Nederland. Voor de gemeente Tilburg betekent dit dat extrapolatie op basis van landelijke cijfers over aantallen zwerfjongeren geen betrouwbaar cijfer oplevert. Voor een goede lokale schatting van het aantal zwerfjongeren zijn gemeenten momenteel aangewezen op eigen onderzoek en registratie.

De Algemene Rekenkamer heeft in 2009 aan de staatssecretaris van VWS en de minister voor Jeugd en de aanbeveling gedaan om in 2010 de nieuwe definitie voor zwerfjongeren te introduceren, op basis hiervan een makkelijk uitvoerbaar telprotocol te ontwikkelen en gemeenten te ondersteunen bij het hanteren van dit telprotocol (Algemene Rekenkamer, 2009).

Kenmerken en zorgbehoeften

Uit de literatuur over zwerfjongeren in Nederland blijkt dat deze jongeren te maken hebben met een veelvoud van problemen. Hoewel de onderzoeksresultaten soms lastig te vergelijken en niet zonder meer te generaliseren zijn, komt een vrij consistent beeld van zwerfjongeren naar voren. Het is niet aannemelijk dat de zwerfjongeren in de gemeente Tilburg een ander beeld vertonen.

Wel laten de profielonderzoeken zien dat het belangrijk is oog te hebben voor de verschillen tussen zwerfjongeren wat betreft de problematiek en de situatie waarin de jongere verkeert. Vooral voor de hulpverlening kunnen profielen een bijdrage leveren: niet elke zwerfjongere is gebaat bij dezelfde hulpverlening. Per subgroep dient een specifiek hulpaanbod te worden ontwikkeld ('hulp op maat'). Vergelijking van de profielen laat zien dat de profielen uit een gemeente niet direct toepasbaar zijn op zwerfjongeren in een andere gemeente (Bijvoets, 2006; Van Lier, 2009). Wel zijn er, los van de naamgeving van de profielen, veel overeenkomsten tussen de profielen van

verschillende gemeenten. Uit de profielonderzoeken blijkt dat de vier profielen binnen een gemeente zich, globaal gezien, vooral onderscheiden op de volgende kenmerken:

1. intensieve hulpverlening zoals jeugdzorg, OTS en internaten;
2. justitiële contacten zoals politie en HALT;
3. kansrijk, relatief probleemloos verleden en ontspoord naar aanleiding van een enkele ingrijpende gebeurtenis;
4. leerachterstand en verstandelijke beperking (beperkte verstandelijke vermogens).

De invulling van deze profielen is wel gemeentespecifiek, dat wil zeggen dat deze per gemeente verschillen. En juist die invulling is belangrijk voor het nemen van de volgende stap: het bepalen van beleid. In Dordrecht en Leiden bijvoorbeeld hebben hulpverleners van diverse instellingen samen met de gemeente gekeken of de profielen herkenbaar waren, welke vormen van hulp en opvang nodig zijn voor de specifieke profielen en in hoeverre de huidige hulpverlening is afgestemd hierop. Hieruit bleek ook de invloed van de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen/diensten op de invulling: in één gemeente was er bijvoorbeeld veel problematiek rondom schuldhulpverlening omdat de voorzieningen hiervoor minimaal waren.

Literatuur

Berg-Le Clercq T, van Dijk M, van Griensven R, Kornalijslijper N. (2007) Aanpak Zwerfjongeren problematiek. Handreiking voor gemeenten. Den Haag: SGBO.

Beijersbergen M, Jansen C, Wolf J. (2008) Zwerfjongeren in Utrecht. Omvang en profiel van de zwerfjongerenpopulatie. Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg UMC St. Radboud Nijmegen.

Bie H de, Dortmans H. (1990) Thuisloze jongeren. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Instituut voor Sociale Geneeskunde.

Bishop YMM, Fienberg SE, Holland PW.(1975) Discrete multivariate analysis: theory and practice. Cambridge: The MIT Press.

Buster MCA. (2003) Prevalence, morbidity and mortality among heroin users and methadone patients. Amsterdam: GG&GD.

Bijvoets M. Zwerfjongeren in Den Haag. (2006) Een onderzoek naar de profielen van zwerfjongeren en de hulpverlening gezien vanuit profielen. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2003) Bevolkingstrends 3^e kwartaal. Heerlen/ Voorburg: CBS.

Christiaans M, Brilleslijper-Kater SN, Wolf J. (2008) Mutual Progress on Homelessness through Advancing and Strengthening Information Systems. Nederlands position paper. Onderzoekscentrum maatschappelijke zorg, UMC St. Radboud Nijmegen.

Deben L. en Greshof D. (1997) Zwerven zonder zorg: daklozen in Nederland. In: Het sociaal tekort. Veertien sociale problemen in Nederland. Amsterdam: De Balie.

Deth A van, Doorn L van, Rensen P. (2009) Sociale uitsluiting van zwerfjongeren: Stand van zaken in Nederland. Een voorstudie voor het Europees onderzoeksproject 'Combating Youth Homelessness'. Utrecht: Movisie.

Eurostat. (2002) Expert group statistics on homelessness, draft minutes, second meeting.

Fransen N, van den Handel C, Wolswinkel L. (2009) Zwerfjongeren (z)onder dak Casus onderzoek naar de overstap van Jeugdzorg naar Maatschappelijke Opvang. Amsterdam: DSP-groep BV.

Gezondheidsraad. Daklozen en thuislozen. Den Haag: Gezondheidsraad, 1995.

Groot N de, Post J. Zwerfjongeren in Noord-Kennemerland. Purmerend: PRIMO, 2007.

Hazekamp JL, Jumelet H. (1993) Overall en nergens: stijlen van aanpak van thuisloze jongeren in Nederland en omliggende landen. Utrecht: Lemma.

Heineke D. (2007) Zwerfjongeren. Vraag, aanbod en beleid op een rij. Utrecht: Movisie.

Hulsbosch, L., Nicholas, S., Smit, F., & Wolf, J. (2003) Dakloos in Alkmaar: onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Utrecht: Trimbos-instituut.

Hulsbosch L, Nicholas S, Wolf J. Dakloos in Leiden (2005). Onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Utrecht: Trimbos-instituut.

Jansen C, van den Berg N, Wolf J. (2007) Dakloos in Zeeland. Onderzoek naar profiel, positie en perspectief van daklozen en zwerfjongeren. Amsterdam, SWP.

Jansen M, Spreen M. (1998). Omvang van de groep probleemjongeren in Maastricht. De toepassing van Frank-Snijders schatters. Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg: 76;4: 220-225.

- Jansen C, Wolf J, van der Heijden PGM. (2007) Omvang van de daklozenpopulatie in Zeeland. Resultaten van een omvangschatting in 2006. Nijmegen: UMC St. Radboud.
- Korf DJ, Diemel S, Riper H, Nabben T. (1999) Het volgende station; zwerfjongeren in Nederland. Amsterdam: Thela Thesis.
- Korf DJ, van Ginkel P, Wouters M. (2004) Je ziet het ze niet aan. Zwerfjongeren in Flevoland. Amsterdam: Rozenberg Publisher.
- Lier van LWN. (2009) Profielen van zwerfjongeren Dordrecht en omstreken. Delft: Van Lier Onderzoek in opdracht van de gemeente Dordrecht.
- Lier van LWN. (2009) Profielen van zwerfjongeren Leiden en omstreken. Delft: Van Lier Onderzoek in opdracht van de gemeente Leiden.
- Loef S van, Wever GMLM (1995). Thuisloze jongeren in Nederland: een beknopte inventarisatie. Den Haag: SGBO, Onderzoeks- en Adviesbureau van de VNG.
- Maaskant J. (2005) 'Bandieten', 'Dissidenten', 'Weglopers' of 'Verschoppelingen'? Profielen van thuisloze jongeren in Rotterdam. Rotterdam: Dienst Sociale Zaken.
- Noom M, Roorda-Honee J, Heyendael P. (2003) Thuisloosheid bij jongeren en volwassenen. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Noom MJ, de Winter M. (2001) Op zoek naar verbondenheid. Zwerfjongeren aan het woord over de verbetering van de hulpverlening. Utrecht: Nederlands Platform Zwerfjongeren/Universiteit Utrecht.
- Opvang zwerfjongeren 2002. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Opvang zwerfjongeren 2004. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Opvang zwerfjongeren 2008. Stand van zaken en beleidsontwikkeling. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Petit V, Richt A. (2009) Aanpak zwerfjongeren problematiek. Handreiking voor gemeenten. Den Haag: BMC Onderzoek.
- Planije M, van 't Land H, Wolf J. (2003) Hulpverlening aan zwerfjongeren. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Ploeg J van der, Scholte e. (1997) Homeless Youth. London: Sage Publications.
- Reinking D, Nicholas S, Leiden, I. v, Bakel H v, Zwikker M, Wolf J. (2001) Daklozen in Den Haag: onderzoek naar omvang en kenmerken van de daklozenpopulatie. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Roorda-Honée J. (2001) Gehechtheid, sociale relaties en thuisloosheid. Een onderzoek naar ontwikkelingsantecedenten van thuisloosheid, proefschrift - Nijmegen University Press.
- Seber GAF. (1982) The estimation of abundance and related parameters. High Wycombe: Charles Griffin & Company Limited.
- Smit F, Brunenberg W, van der Heijden P (1996). Het schatten van populatiegroottes. Toepassingen en een voorbeeld. Tijdschrift voor sociale gezondheidszorg, 74, 171-176.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten.(1990) Dak- en thuislozen. Aantallen, opvang en gemeentelijk beleid- een inventariserend onderzoek. Den Haag: VNG.
- Wolf J, Elling A, de Graaf I. (2002) Monitor maatschappelijke opvang. Deelmonitoren vraag, aanbod en gemeentelijk beleid. Utrecht: Trimbos instituut.

Wolf J, Zwikker M, Nicholas S, van Bakel H, Reinking D, van Leiden I. (2002) Op Achterstand. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Utrecht: Trimbos Instituut.

Zwerfjongeren 2005. Den Haag: Algemene Rekenkamer.